

Egy kormánypárti bástya Zólyom vármegyében – Besztercebánya és választásai a dualizmus korában¹

BÓNA LÁSZLÓ

A dualizmus kori magyar parlamentarizmus kutatása örömteli módon élénkült meg az utóbbi évtizedben. Ismert ma már a dualizmus kori parlament teljes tagsága,² összefoglaló munkák jelentek meg a parlament két házának működéséről,³ valamint számos fontos részletet feldolgozó munka mellett Erdély és a mai Romániához tartozó területek parlamentarizmusáról is bővült tudásunk.⁴ A kutatás egyik tradicionális irányát jelentik a lokális választásokkal kapcsolatos munkák, melyek leggyakrabban egy-egy, a területhez kapcsolódó kutatóhelyhez köthetőek. Sajnálatos, hogy a mai Szlovákia területével kapcsolatban igen szerény eddigi eredményeket tudunk felmutatni. Ezen a hiányosságon próbálok segíteni saját munkámmal, mely során Besztercebányára, Késmárkra és Losoncra fókuszáló összehasonlító elemzést végzek. Jelen tanulmányban a mai Szlovákia szívében fekvő Besztercebánya dualizmus kori politikai elitjével és a hosszú 19. századi választások lefolyásával és politikai küzdelmeivel fogok foglalkozni. Első lépésben a város etnikai szerkezetének és nyelvhasználatának átalakulását mutatom be, majd ezt követően térek rá a konkrét választásokra, ahol szintén a nemzetiségi kérdés fogja vizsgálatom fő fókuszát adni.

Besztercebánya etnikai szerkezetének és nyelvhasználatának átalakulása a dualizmus időszakában

Besztercebányán a dualizmus időszakában a magyarok aránya a lakosság növekedését bőven meghaladóan emelkedett. Míg a városnak a 19. század közepén mintegy 5 ezer lakosa volt, addig a dualizmus végére ez a szám több mint kétszeresére nőtt. A kiegyezést

¹ A tanulmány az NKFIH K 134378. számú pályázatának támogatásával készült (Dualizmus kori parlamentarizmus regionális nézőpontból, vezető kutató: Pap József).

² Ballabás – Pap – Pál 2020.

³ Cieger 2021.; Tóth-Barbalics 2021.

⁴ Pál – Popovici 2017: 55–75.

követően a betelepülők két hullámban érkeztek, majd az 1890-es évektől kezdve tízévenként több mint 1500 fővel gyarapodott a település lakossága. A magyarság – pontosabban szólva a magyar anyanyelvet, illetve elsődleges nyelvet vallók arányának – növekedése alig maradt el ettől a mértéktől, sőt 1900 és 1910 között meg is haladta azt. Kétségtelen azonban, hogy az egy évtizedre eső 2100 fős magyar gyarapodás rendkívül sok asszimilált egyént tartalmazott. A város lakosságának dualizmus kori önreprodukciója az 1880-as években még rendkívül alacsony volt, évenként mintegy 10–20 főt tett ki.⁵ Ezt az átalakulást az alábbi táblázattal szemléltethetjük.

Forrás	Év	Összes népesség	Magyar	Magyar %	Szlovák	%	Német	%
Fényes Elek	1851	5228	-		-	-	-	
Hof-und Stand	1857	5243	44	0.84	4221	80.51	978	18.65
Magyar Népsz.	1869	5950	-		-		-	
Magyar Népsz.	1880	7159	1165	16.27	4342	60.65	1396	19.50
Magyar Népsz.	1890	7485	1799	24.03	4229	56.50	1389	18.56
Magyar Népsz.	1900	9264	3132	33.81	4852	52.37	1179	12.73
Magyar Népsz.	1910	10776	5261	48.82	4338	40.26	879	8.16
Karol Fremal	1919	10734	1565	14.58	8265	77.00	406	3.78
CsehSzl. Népsz.	1921	10587	890	8.41	8222	77.66	454	4.29
CsehSzl. Népsz.	1930	11347	435	3.83	9250	81.52	483	4.26

1. táblázat: Besztercebánya nyelvismereti-nemzetiségi adatai 1851–1930

A magyar nyelvismeretet – melyről majd a tanulmány későbbi részében részletesen szölok – és a magyarok számarányának gyors növekedését egymás mellé állítva, feltételezhető, hogy az 1880-ban magyarul tudók, ám magukat még más anyanyelvűnek vallók

⁵ MVSR, ŠABB, MMBB, Fasc. 30. 1887. Közgyűlési jegyzőkönyv. 38 sz. 1887. Közegészségügyi jelentés. Az éves szaporulat 12 fő.

egy része 1910-ben már a magyar anyanyelvű lakosság számát növelte. Ugyanakkor az is tény, hogy a magyar nyelvismeret csupán a 20. század elejére vált általánossá a városban, és mivel önbevalláson alapult, kérdéses az ismeret valós szintje, használati értéke. Az 1898–1905 közötti, besztercebányai egyházi házassági szerződések is rámutatnak a nyelvtudásbeli hiányosságokra. A 66 házassági jegyzőkönyvben, a leggyakoribb keresztnév előfordulási alakjait megvizsgálva, az adatok arra utalnak, hogy az iparos-munkás lakosság sokkal kevésbé bírta a magyar nyelvet, mint ahogy azt a statisztikák számára bevallották.⁶ Főképp a német elit és a jiddis német anyanyelvűként regisztrált zsidó polgárság asszimilálódott, vált a magyar kultúra fogyasztójává, mely lassan, de egyre inkább a magyar politikai nemzet része lett, és a „grammatikai asszimiláció” révén is mindinkább magyarrá vált. A kivándorlás kevésbé érintette Besztercebánya városát, hiszen az 1910-es állapotok szerint a lakosság alig 0,2%-a tartózkodott külföldön.⁷ A szlovák–magyar etnikai kontaktzónától messze északra fekvő Zólyom megye azonban a dualizmus végéig megtartotta markáns szlovák jellegét, hiszen a magyarosodás több mint „69%-át egyébként a megye három rendezett tanácsú városa, úgynevezett modernizációs központja – Besztercebánya, Breznóbánya, Zólyom – adta”.⁸

A város mint a szabadságharc utáni szlovák nemzetépítés egyik legígéretesebb központja Zólyom megye székhelyeként a FMKE-féle magyarosító politizálásban is fontos szerepet kapott. A szlovák regionális környezet gazdasági, társadalmi modernizációjának kiemelt jelentőségű helyszíne így vált a helyi magyar, szlovák, német és zsidó elitek közti konfliktus színterévé. Ezek a konfliktusok azonban jobbra látensen, kevésbé dokumentálhatóan zajlottak. A helyi sajtó természetesen támogatta a magyarosítás folyamatát, ám a sovinizmustól elhatárolódott, az állam és a lakosság érdekének állította be a folyamatot. A *Besztercebánya és Vidéke* hetilap a magyarság mellett, ám nem kifejezetten a szlovákság, illetve német kisebbség ellen orientálódott.⁹

Év	Összes népesség	Magyar anyanyelvűek	Magyarul tudók összesen	Magyarul tudók összesen %
1880	7 159	1 165	2 583	36,1%
1900	9 264	3 132	5442	58,4%
1910	10 776	5 261	7992	74,2%

2. táblázat: A besztercebányai népesség magyar nyelvismerete 1880, 1900, 1910

⁶ MVSR, ŠABB, MMBB, Fasc. 38.

⁷ Népszámlálási Digitális Adattár. (303 idegen és mindössze 20 külföldön lévő 1910-ben.)

⁸ Pap 2014: 46.

⁹ OSZK, Mikrofilmtár, FM3/752, *Besztercebánya és Vidéke* 1888-1916.

Év	Összes népesség	Írni-olvasni tud	Rk (latin)	(Ágostai hitv. ev.)	Helvét
1880	7 159	4507	4222	2300	65
1900	9 264	7376	5386	2684	69
1910	10 776	9039	6235	2814	248

3. táblázat: A besztercebányai népesség főbb felekezeti adatai 1880, 1900, 191010

Áttérve a nyelvhasználat kérdésére, először a hivatali ügyintézészt vizsgálom meg. Az 1850-es években és az 1860-as évek elején a városi iratok némi szlovák nyelvű irat mellett gyakorlatilag csupán német nyelvűek voltak.¹¹ Ezután egészen a kiegyezésig a szlovák dokumentumok aránya növekedett.¹² Az 1870-es években a városi adminisztrációs iratok mintegy 20-25%-a volt német, 10-15%-a pedig szlovák nyelvű.¹³ Az 1880-as évekre tovább nőtt a magyar nyelvű iratok fölénye, csupán elvétve akadtak szlovák nyelvűek, és már csak kb. 15% volt német nyelvű. Az utolsó, hivatalos közegehez írt, tisztán szlovák dokumentumot 1886-ból találtam.¹⁴ A háromnyelvű formanyomtatványok előbb két-nyelvűvé, majd tisztán magyarra váltak. A városi belső iratok jellemzően német–magyar nyelvűek voltak, a szélesebb közönség számára írtak azonban szlovák–magyar nyelvűek. A városi plakátok azonban a háború végéig szinte kivétel nélkül háromnyelvűek maradtak. Az 1890-es évektől kezdve azonban szokássá vált a plakát felső felét magyarul nyomtatni, míg az alsó felén a német és a szlovák szöveg osztozott. A százalékarányok értékelésénél azonban figyelembe kell azt is venni, hogy az 1860–70-es években mintegy 20%, az 1880-as években 15% körüli a minisztériumi és egyéb magyar nyelvű leiratok aránya, ami a magyar nyelv felé torzítja a nyelvhasználati adatokat.

Sz. kir. Besztercebánya város tanácsától. Kézbiztatói ív. — Zustellungs-Schein. — Doručující List.		
A kézbesítendő tárgydarab Des zu stellenden Aktenstückes <i>Doručiteľ majúceho spisu</i>		Nevo és lakasa a félnek vagy képviselőnek, a kinél a kézbesítés eszközölendő Name und Wohnort der Partei oder des Vertreters. Bei welchem die Zustellung zu geschehen hat <i>Meno a bydlisko stránky alebo zástupca u ktorého sa doručenia uskutočnit má</i>
Iktatói szám Protokoll-Nr. <i>Číslo protokolla</i>	neme és mellékletei száma Gegenstand und Zahl der Beilagen <i>jakost a počet príloh</i>	A kézbesítés napja, s az átvevő aláírása, vagy kézbesítés és aláírás akadályai Tag der Zustellung u. Unterschrift des Empfängers, oder Anstände der Zustellung oder Unterschrift <i>Deň doručenia, a podpis prijímateľa, alebo prekážky doručenia a podpisania</i>

1. ábra: A háromnyelvű formanyomtatványok az 1880-as években kezdtek eltűnni

¹⁰ 1910-ben az Rk. latin néven, míg a helvét helyett csak református, Ágostai helyett Ágostai hitvallású evangélikus kategória szerepel.

¹¹ MVSZ, ŠABB, MMBB. Belső iratanyagok – Nyilván nem a felsőbb hatóságnak szóló feliratokról és válaszlevelekről van szó.

¹² MVSZ, ŠABB, MMBB. 105.

¹³ MVSZ, ŠABB, MMBB. 191.

¹⁴ MVSZ, ŠABB, MMBB. 218, 38. 1886. Andrej Welasik városi honorácior kérelme Besztercebánya hivatalához.

Valójában az 1880-as évek legvégére tehető az, amikor a magyarosodást támogató adminisztráció úgy döntött, a magyar nyelv használatának terét bővítik. Ekkor Bittera Kálmán polgármester az általa összehívott szűkebb értekezleten a magyar nyelv lehetséges katolikus egyházi bevezetéséről kérdezte az egybegyűlteket.¹⁵ Az előterjesztést azzal indokolták, hogy bár korábban a város magyar nyelvű lakói arányban állottak a német nyelvű polgárokkal, ám ezt a magyaros jellegét a város később szinte teljesen elvesztette. Csupán hosszú évek munkálkodása után sikerült ezt a jelleget visszaszerezni. A polgármester beszédét a „jelenlévők többszörös éljenzése szakított meg”, majd a polgármester felkérte a résztvevőket a véleményük elmondására. Zeisel Vince kanonok plébános örömmel üdvözölte a mozgalmat, és kijelentette, hogy a papság részéről a hazafias kérelem támogatásban részesül. Dr. Gerevich Emil felsőbb leányiskolai igazgató a vártemplomi latin éneklést cserélte volna magyarra, ha a megyés püspök beleegyezik, Zeisel kanonok és Ralevic tanár ezzel nem értett egyet, mondván az éneknél a dallam és a szöveg szoros összeköttetésben állnak. Az értekezleten a városban tevékenykedő oktatási intézmények igazgatói is részt vettek. Az értekezlet végén a polgármester által megfogalmazott, a kegyúri székhez intézett kérvényt többen aláírták. A *Besztercebánya és Vidéke* következő számában a mozgalom sikeréről adott hírt, miszerint a 452 polgár által aláírt kérvényt a püspök elfogadva aláírta, sőt mi több, elrendelte, hogy a német templomot a régi nevén, azaz Vártemplomnak nevezzék.¹⁶

Az evangélikus egyház sem maradt sokáig adós a magyar nyelvű istentiszteletekkel. A helyi lapból kiderült, hogy 1889 nyaratól kezdve – kezdetben csupán havonta egyszer – tartottak magyar istentiszteleteket az evangélikusok.¹⁷ Az 1890-es években már felváltva tartották a magyar, a szlovák és a német ismetiszteletet, azonban még akkor is előre jelezték a magyar istentisztelet időpontját. Az 1910-as években már nincs hír semmilyen magyar istentiszteletekről, misékről a helyi hetilapban, tehát ekkora már teljesen szokványos dologgá vált az mindkét egyháznál. Ami a helyi izraelita hitközséget illeti, a helyi lap szerint a hitközség az 1880-as évek végén bevezette azt a kántorválasztási követelményt, miszerint a kántor csak olyan magyarországi születésű egyén lehetett, aki a magyar nyelvet tökéletesen bírta.¹⁸ Sőt, a helyi közösség – bőven megelőzve a keresztényeket – már az évtized elejétől minden hónap első vasárnapján (sic!) magyarul tartotta istentiszteleteit.¹⁹

Ezt követően térjünk át a hétköznapi életet alakító szabályok elemzésére. A bányavárosi erkölcsi előírások, szabályrendeletek mindig is a szigorúbb városi rendelkezések közé tartoztak Magyarországon. A városi tanács kategorikus, részletes és pontosan

¹⁵ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. január 8.

¹⁶ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. január 15.

¹⁷ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. június 30.

¹⁸ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. június 1.

¹⁹ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. január 1.

definiált rendeletei gyakorlatilag szokáskialakítóak voltak.²⁰ Bár a 19. század végére már sokat módosultak, enyhültek, mégis tetten érhetőek a város életében. A városi, hivatali, rendőrségi, valamint egyéb forrásokat kutatva megállapítható, hogy a város gazdasági és általános ügyei mögött a városi ügyintézésben a nemzetiségi kérdés sokadrangú volt csupán. Fontosabbnak tekinthetjük az erdőgazdálkodási, az erkölcsi, a munkásmozgalmi és szociáldemokrata mozgalmak kérdésköréhez kapcsolódó ügyeket. A dualizmus első felében rendkívül nagy számban fordult elő különböző bűnbandák, illetve körözött személyek elleni intézkedés a város környékén. A mindenkori alispán és a polgármester közötti levelezésekben azonban viszonylagos prioritást élvezett a nemzetiségi ügy, és a sajtóban is nagyobb figyelmet szenteltek a kérdésnek. Mindez arra utal, hogy a nemzetiségi viszonyok kezelése valószínűleg az akkori Besztercebányán is főként informális keretek közt, a szóbeli utasítások és beszámolók szintjén történt. Másrészt a város magyar és szlovák közössége közti láthatatlan határvonalak nem feltétlenül jelentek meg a hivatalos városi ügyvitelben, azok többnyire megmaradtak a személyközi kapcsolatok szintjén.

Annak kiderítésére, mit jelentett a 19–20. század fordulóján jó városi közalkalmazottnak, illetve polgárnak lenni, a városi hivatal döntési jogkörébe tartozó munkahelyekre jelentkezők kérvényeit vizsgáltam meg. A városi hivatal jelképezte, illetve testesítette meg a magyar állam helyi közigazgatási bástyáját. Az alábbi kérvényeket ennek megfelelően kell értelmezni. 1898–1905 között 20 állásfélével kérelmet elemeztem.²¹ Ezek közül kilencben magasabb funkcióba jelentkezők (rendőrfőkapitány, aljegyző stb.). Pályázatában mind a kilenc személy az iskoláit, bizonyítványait, ajánlóleveleit, ha volt, korábbi tapasztalatait taglalta, egyikük sem utalt sem magyar, sem pedig szlovák vagy német nyelvismeretére. A tizenegy alacsonyabb rangú tisztségre (rendőr, szolgabíró) jelentkező kérvényei azonban más képet tárnak elénk. Ezek kivétel nélkül rövidebbek, egyoldalúak voltak, illetve mindannyian az erkölcsi magatartásuk kifogástalanságával érveltek. Kilenc fő nyelvismeretével, „magyart írásban és szóban is jól bírom”, nyolc fő katonai könyvével, a jelentkezők alig negyede korábbi, jobbára hasonló munkahelyi tapasztalataival érvelt önmaga mellett. Csupán egyetlen jelentkező jelölte meg vallását. Mindez arra enged következtetni, hogy az előkelőbb pozíciókra vágyók számára teljesen természetes volt az államnyelv ismerete, ám a „közember” számára az erkölcsi bizonyítvány és a nyelvismeret volt mérvadó, míg a vallásosság gyakorlatilag teljesen a háttérbe szorult ez esetben. Az erkölcsi megfelelést vagy szóban, vagy a hadseregben eltöltött évek szolgálati bizonyítványának makulátlanságára hivatkozva prezentálták a jelentkezők. A 20. század eleji háromnyelvű város nyelvi viszonyainak ékes bizonyítéka a több állásra jelentkező kérvényében is megtalálható

²⁰ *Besztercebánya és Vidéke* 1889. február 26.

²¹ MVSZ, ŠABB, MMBB. 38.

formula: „magyarul, tótul jól, németül megfelelően beszélek...”²² Bár a legtöbb kérvényben inkább már csak a szlovák és magyar nyelvismeret szerepelt.

A nyelvismeretet egyébként a rendőrség szolgálati szabályzata is megkövetelte: „[...] írástudás-fogalmazás, képzettség magasabb foka, nevezetesen különféle nyelvek tudása.”²³ Az erkölcsi kódex betartását nemcsak elvárták, hanem ellenőrizték is. Ha valamilyen panasz érkezett, azt nyilvános kivizsgálás követte, és ha az eset ismétlődött, általában megrovás, majd pénzbüntetés, harmadszorra pedig rendszerint elbocsájtás lett belőle. Panasz természetesen szép számmal érkezett, a vád azonban többször csupán ennyiből állott: „jellemtelen.”

A legnagyobb gondot e téren Besztercebányán is az alkohol okozta. A városi gazdák, városi kocsisok, tűzoltók, toronyőrök, sőt rendőrök is számos esetben voltak kivizsgálás célpontjai, és elbocsájtásokra is volt példa. Némely állásra jelentkező jellemét még a főispán is írásban ellenőrizte a polgármesternél, kikérte véleményét az illető magaviseletéről, erkölcsi állapotáról, megbízhatóságáról stb. A korrupcióra utaló nyomokat is rendkívül szigorúan kivizsgálták. Besztercebányán többször előfordult, hogy a városi tanácsosok a tűzifaigénylés körül visszaéltek, mely ügyek végén több tanácsost megrovással és fizetésmegvonással büntettek. A panaszok között azonban egyetlen nyíltan a nemzetiségre utaló feljelentést sem találtam, annál több volt az aratás környéki szociális ügy, amelyet azonban néhol felhasználtak nemzetiségi izgatás vádjára is, ám ezekre rendszerint a megye vidéki falvaiban került sor.

A dualizmus kori Besztercebánya városi-hivatali iratai között több százra tehető azon akták száma, melyek nemzetiségi ügyekkel foglalkoznak. Ezek az 1890-es évek második felétől kezdenek tucatjával felbukkanni. Az 1880-as évek nemzetiségi-kisebbségi kérdése azonban még inkább az izraelita lakosságról szólt. A későbbi nagy esetszám azonban megtévesztő lehet, hiszen ezek döntő többsége minisztériumi rendelet, leirat, utasítás, melyekben az agitátorok, a postai forgalom, bizonyos lapok és röpiratok megfigyelését, illetve bizonyos lapi példányszámok pontos jelentését kérték a vármegyéktől, városoktól.²⁴

A munkásmozgalmi élet minden évben, különösen áprilisban számított fontos ügynek. Az 1900-évektől kezdve már jelentősebb számú irat foglalkozott ezzel, mint a nemzetiségi kérdéssel. A háborús évek alatt azonban ez a tendencia ismét megfordult.

²² MVSR, ŠABB, MMBB. 38. Knopp Jenő levele a rendőrkapitánynak. 1905. November 3-án, Úrvölgye (besztercebányai városrész).

²³ MVSR, ŠABB, MMBB. 31. Besztercebánya sz. kir. városi rendőrség szolgálati szabályzata 1887, 266 sz. 5 cikkely. Emellett a szolgálati ruhának mindenkor tisztának és csinosnak kellett lennie, a hajat röviden kellett viselni, csak a körszakáll volt megengedett, de az is röviden. Továbbá szolgálatban dohányozni nem volt szabad, szolgálaton kívül sem szabadott az utcán pipázni, csakis a szivarozás volt engedélyezve.

²⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 20. 27. sz. 1904. Zólyom vármegye alispánja a Besztercebányai polgármestereknek 1904. március 11.

Azonban ezek sem kapcsolatosak közvetlenül a várossal, hanem a keletkezett iratokban döntő többségében arról olvashatunk csupán, hogy a megye az, ami az alispán, ritkábban a főispán nevében jelentéstételre szólította fel a várost, tette ezt is leggyakrabban felsőbb, minisztériumi utasításra.²⁵

A fenti elemzés alapján tehát egy olyan település képe rajzolódik ki előttünk, melynek népességszáma gyorsan emelkedett a dualizmus időszakában. Ezzel párhuzamosan fokozatosan veszítette el korábbi német–szlovák bányásztelepülés jellegét. A magyar lakosság gyorsan gyarapodott, ami együtt járt a magyar nyelvhasználat kiterjedésével is. A város azonban nem vált egynyelvűvé a világháború időszakára. A nemzetiségi kérdés jelen volt ugyan a településen, de a hétköznapi életben komoly feszültségeket nem okozott. A kérdéshez kapcsolódó ügyek kezdeményezője inkább a központi hatalom, mint a helyi közigazgatás volt, mely úgy tűnik, hogy elsősorban csupán rezonált a kívülről érkező hatásokra.

A keretek áttekintése után irányítsuk figyelmünket a választásokra, ahol főként szintén a nemzetiségi kérdés megjelenésére fogok koncentrálni.

Besztercebányai választások és a nemzetiségi kérdés a dualizmus időszakában

A tanulmány hátralévő részében a dualizmus korának választásainak áttekintésén túl a központi választmány iratanyagát is be fogom mutatni. Besztercebánya esetében is az 1848-as törvények jelentették a dualizmus kori politizálás alapját, melynek megfelelően a választójoggal rendelkezők aránya 1848 és 1918 között 11,8–8,4% körül volt a városban.²⁶ Azoknak a városi polgároknak, nemeseknek, akiknek 1848 előtt is választójoga volt, meghagyták azt, ám ezt már nem örökíthették tovább. Érdekességként elmondható, hogy Besztercebányán még 1904-ben is felvettek a választók közé a régi jog alapján egy 71 éves csizmadiát és egy ügynököt, kinek kérelmét korábban a város elutasította.²⁷

A korszak első, 1865-ös választásához kapcsolódó helyi iratokat tanulmányozva úgy tűnik, mintha ekkor Besztercebánya legfontosabb problémája a szlovák nemzeti mozgalom lett volna. Ez a hangvétel illeszkedett a korabeli országos közhangulatban szereplő pánszláv veszély érzetéhez. A városban egy „tót lázító vers”, bizonyos „*piesen*” [ének] is napvilágot látott a Machold-féle nyomdában. A vers az isten által teremtett,

²⁵ A fennmaradt iratok kvantitatív jellegű számlálása számos kérdést felvet. Egyrészt mi az, ami a levél-tárba került, ebből mennyi maradt fent, hová csoportosították őket, és milyen más iratokkal együtt stb. Éppen ezért csupán tájékoztató jelleggel közöltem a számlált arányszámokat, melyeket a megvizsgált kutatás számára 10 legtöbb releváns iratot tartalmazó dobozban lévő iratszám alapján számoltam össze.

²⁶ Ebben azonban még nincsenek benne a bányász- és favágótelepek lakosai, így az arány ennél is alacsonyabb.

²⁷ MVSR, ŠABB, MMBB. 10.

szabad polgár emberről és az urakról értekezik, illetve az „*odrodilecek*”-ről [kisebbségét megtagadó, szlovák születésű, később a magyarosítást aktívan támogató egyének] és a szlovák nemzet szabadságáról. „Mi, a szlovák nép ettük az elszületett urakat, míg ettük, [...] ők élesen megtámadtak minket...”²⁸ Egy későbbi jelentésben szerepel, hogy a nyomda egyik alkalmazottját egy bizonyos Chatek (vagy Chasztek) Mihály nevű személy bízta meg a nyomtatvány elkészítésével. A megbízó egyébként az 1865-ös országgyűlési követválasztások során is indult. Chasztek Mihály más módon is próbált előnyhöz jutni, mégpedig Csetás János lelkész és a tiszolci jegyző segítségével. „ugyanis a „Donovalli Róm. Cath. Lelkész (Csetás János) úr egy szent misén [...] híveinek meghagyta, hogy a követjelöltek közül egyedül Chasztek Mihálynak adják szavazatukat”.²⁹ A lelkész ugyanezen alkalommal a másik követjelölt, Ruttkay István ellen beszédében erősen és sértően kikelt, s azt lázítóknak (*Burič*) nevezte. A polgármester, aki egyben a választmányi bizottság elnöke is volt, az esetről készült, a királyi biztosnak címzett jelentésében kifejtette ugyan, hogy biztos benne, hogy a beszéd elhangzott – sőt a lelkész a templomon kívül is terjesztette nézetait –, ám az ellenjelölt lázítóként való megbélyegzését nem tartotta szükségesnek.³⁰ A polgármester javaslatának ellenére végül vizsgálat indult a kérdésben, ennek eredménye azonban nem ismert. A várost végül Ruttkay István képviselte a Balközép nevében.

Az 1869-es választás, mely gyakorlatilag a dualista államberendezkedést volt hivatott legitimálni, szintén mozgalmasan telt Besztercebányán. A választási küzdelem részeként 1869. május 5-én egy hosszú és tartalmas szlovák nyelvű levél érkezett a városi magisztrátushoz (817. sz. iktatva), mely a következő állításokat tartalmazta:³¹ Halassy Gyula Deák-párti követjelölt Ján Visnyovszkynak és a pártjának 200 aranyat kínált azért, hogy az ellenjelölt Szumrák zászlóját egy emelettel lejjebb tegye. Emellett Luter Moravcáknak és Michal Rohácnak is 20 aranyat ígért, hogy ugyanígy cselekedjenek. Továbbá, folytatták a levél írói, Samuel Sisel háromszor megerősítette, hogy kész bebizonyítani, hogy Halassy kilencmilliót örökölt, és ebből 6 000 forintot a Deák-féle pártnak adott, hogy a szavazatok többségét magának bebiztosítsa. „Mi, akik alább aláírtuk, ebben az ügyben esedezve kérjük a nagyságos Magisztrátust, hogy ezeket a szégyenletes, és igazságtalan dolgokat, különösen azon felsorolt urakat a kivizsgáláshoz behívassa...” A levél írói továbbá kinyilatkoztatták, hogy Szumrák úr és annak választói ellen semmilyen céljaik nincsenek, ám sérelmezik, hogy „Szumrák úr választói minket »bočkorosi«-nak [olvasd

²⁸ MVSR, ŠABB, MMBB. 26. *Piesen*.

²⁹ MVSR, ŠABB, MMBB. 26. Radvánszky Antal, Besztercebánya város királyi biztosának (Megszólításban a méltóságos főispánt is használták a hozzá intézett feliratokban) 1865. November 11-én kelt levele Besztercebánya polgármesterének az ügy kivizsgálása érdekében.

³⁰ MVSR, ŠABB, MMBB. 26. Szigethy Károly Polgármester levele Radvánszky Antal királyi biztosnak. 262 sz. iktatva, dátum nélkül.

³¹ MVSR, ŠABB, MMBB. 155. Polgárok levele a besztercebányai városi magisztrátushoz. Beadva 1869. május 5-én.

Bocskorosij³² nevez. Ez után a hosszas erkölcsi és vallási értékrendszert felvonultató indoklás után, mégis hagynak egy kiskaput, még hozzá annak a lehetőségét, hogy a „Szumrák párt ezekkel az ügyekkel kapcsolatban nem volna”.³³

Az iratok között megtaláljuk Hallassy Gyula nyilatkozatát is, melyben eskü alatt vallotta, hogy ő sem pénzért, sem ajándékért, sem mások által szavazatot nem vett, illetve a választásnak előmozdítására senkitől sem kapott pénzt.³⁴ Arról, hogy lett-e az ügynek bármilyen következménye, nem állnak rendelkezésre iratok a központi választmány iratanyagában.

A kezdeti mozgalmas politikai életet követően a dualista rendszer megszilárdulásával és némileg később a nemzetiségi pártok passzivitásába vonulásával egy rendkívül hosszú nyugalmi időszak következett. Az 1869-ben mandátumhoz jutott Hallassy Gyulát ugyanis 1898. december 14-i haláláig az összes országgyűlési választáson ellenjelölt nélkül választották meg a város képviselőjévé. Hallassy első megválasztásakor még a Deák-párt híve, majd az 1875-ös fúziót követően végig szabadelvű politikus volt.

Mivel a választások ellenjelölt nélkül zajlottak, a választási bizottmány elnöke a törvénynek megfelelően 20-30 perccel a szavazás megnyitása után, mikor is nyilvánvalóvá vált, hogy egyetlen egyén sem vállalkozott a megmérettetésre, lezárta a szavazást. A választási törvény értelmében ugyanis az utolsó pillanatban is kiállhatott egy ellenjelölt, ha az vállalta a megmérettetést, és úgy ítélte meg, esélye lehet a győzelemre. Így történt mindez kilenc alkalommal, bár az összes választásról nem találtam meg a jegyzőkönyveket, a meglévők alapján a beszercebányai képviselő-választások a megnyitást követő fél órában véget értek.

Mindezek ellenére a választások és a választói összeírások nem teltek teljesen eseménytelenül, az iratokat átnézve számos egyéb, érdekes információ derült ki a városról és annak társadalmáról. Egy 1872-es, a főispán által az alispánnak küldött levélből – melyben az előbbi a minisztérium leiratát továbbította az alispánnak – kiderül például a választópolgárok nyelvismerete. Az alispán ennek alapján döntött ugyanis a választások menetéről szóló hirdetés nyelvzetéről, arról intézkedett ugyanis, hogy egy pár magyar példány kivételével „tót” nyelvre fordíttassák le azokat, és a szokott módon nyomtatott falragaszok által tegyék közhírré. Emellett természetesen számos esetben megtaláljuk a főispán szigorú utasítását is, miszerint utasítja az alispánt, hogy az „tartsa szemmel a választások minden mozzanatát”.³⁵

³² A kisnemesek legalsó kategóriájának gúnyneve, életmódjukban a parasztsághoz, jogaikban a nemesiséghez tartoztak.

³³ MVSR, ŠABB, MMBB. 155. Polgárok levele a beszercebányai városi magisztrátushoz. Beadva 1869. május 5-én. Jeszenszky Miklós, Kevetska András, Michael Roháčš, Vileszky(?) János, Concha Károly, Kusméry és további mintegy 20 egyén, kinek saját kézjeggyel ellátott aláírása olvashatatlan, illetve egy csatolmány, a 15 egyén névjegyzéke, akiket a levélben vádoltak.

³⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 144. Hallassy Gyula 1869. április 10-én Beszercebányán kelt nyilatkozata.

³⁵ MVSR, ŠABB, ZŽ. 20. Radvánszky Antal főispán levele az alispánnak. Radvány 1872. április 26.

A belügyminisztérium egyébként minden évben megküldte a városnak, illetve a választásokat bonyolító központi választmánynak a választók összeírására vonatkozó rovatos íveket és pontos, mintegy hat-nyolc oldalas körrendeletet a választások lebonyolításának mikéntjéről. Akkor is megtörtént ez, amikor épp nem voltak képviselő-választások. A választók, majd pedig a „legtöbbet adózók listáját”, melyeket évente összeállítottak, a helyi közönség egyre növekvő figyelemmel kísérte. Eleinte, az 1870–80-as években a választók névjegyzéke ellen benyújtott írásos panaszok száma igen csekély volt.³⁶ Ezeket jobbra helytállónak ítélték (például az elmaradt adóról szóló, időközben befizetés, vagy az időközben megszerzett oklevél, vagy iskolai végzettség benyújtása). Találtam azonban példát arra is, mely szerint a választót lopás, vagy egyéb vétség jogerőre emelkedése után eltiltották a választójogának gyakorlásától.

A választói összeírással kapcsolatos panaszok, füllebkezések 1900-as évekre gyakoribbá váltak ugyan, de ekkor is csupán hat-nyolc panasz érkezett évente a viszonylag szűkösen, 10 napban meghatározott füllebkezési határidőn belül. Ekkortájt a panaszok mintegy 60-65%-a minősült relevánsnak. A jelentkezők ügyét a választási bizottmány egyenként megtárgyalta, és pozitív elbírálás esetén a panaszt benyújtó bekerülhetett a végleges választói jegyzékbe. A választók névjegyzéke ellen benyújtott panaszok elbírált döntéseit is szintén 10 napra függesztették ki. Ezekre rendszerint már nem érkezett füllebkezés, legalábbis az 1890-es évekig. Az éves összeírásokhoz kapcsolódó sok adminisztráció, jelentés, postai küldemények és kézbesítési igazolások, az ideiglenes jegyzékek kifüggesztési idejének betartásáról szóló jelentések terjedelmes, részletes iratai és a választók név szerinti listái a választás jogosultságának megjelölésével (vagyoni, értelmiségi) jó állapotban maradtak meg, és szinte teljesen hiánytalanok.

A központi választmány tagjait, tehát a választmányi bizottságot a városi képviselő-testület választotta, „viszonylagos szótöbbséggel”. A mandátum három évre szólt. Ha valaki időközben elhunyt, akkor helyére az 1874-es XXXIII. tv. 20. paragrafusa alapján a központi választmány választott helyettest. Kutatásom során megvizsgáltam, milyen mozgás volt jellemző a bizottmány tagjai között. Az 1900-es évekig alig választottak új tagokat, sőt a tisztségről való lemondással is találkozhattam. A századforduló után azonban egyre kiélezettebb volt a verseny a posztokért. A bányatelepeken működő névjegyzék-összeírók például mindig más személyekből kerültek ki. Emellett nőtt az ideiglenes jegyzékkel szembeni füllebkezések és írásbeli panaszok száma is.³⁷

³⁶ Az ideiglenes, a legtöbb adót fizetők évi névjegyzéke (rajta az értelmiségi cenzus alapján jogosultakkal egyben a választásra való jogosultságot jelentette) 10 napra volt kifüggesztve a városházán, illetve a város közigazgatási irodájában és a Besztercebányához tartozó középkori eredetű bányásztelepek központjában (Óhegyen, Tajón, Alsó- és Felső-Hernádon, Kordéházán, Hotyókon, Dóvalon és Ürvölgyön, majd 1909-től Pallóson és Martalján is).

³⁷ Az 1914 utáni, háborús helyzettel kapcsolatban agónia figyelhető meg, ugyanis pl. 1916-ban a szavazatszedő küldöttség megalakítása iránti jogával a városi közgyűlés nem is élt, megbízta azzal a tanács által kinevezett szavazatszedő küldöttség elnökét...

Ebből arra következtethetünk, hogy növekedett a politikával kapcsolatos érdeklődés is. Az 1876-os és az 1892-es évhez képest, mikor is a mintegy 700, illetve a korszak végére kb. 900 szavazóval rendelkező választókerületben az ideiglenes névjegyzékkel kapcsolatban egy ellenvetés sem érkezett, 1910-ben már 22, 1911-ben pedig több mint 30.³⁸ A feszültség tovább növekedett, még hozzá akképpen, hogy a választmányi bizottság döntését el nem fogadók tömegesen kezdtek fellebbezni jogorvoslatért a kúriához. 1913-ban ez a belső feszültség oda vezetett, hogy a közigazgatási bíróság megsemmisítette az 1912. december 28-án megtartott képviselői tagválasztás eredményeit mindkét beszercebányai választókerületben, mégpedig a Petrogalli Oszkár ügyvéd, volt parlamenti képviselő és társai részéről beadott panasz alapján. Ez a panasz a választások során alkalmazott praktikákról szólt, kifogásolták többek között a szavazólapok vékony selyempapír anyagát is. Ez azért volt probléma, mert átlátszott rajta a szavazat, és emellett túl sűrű volt rajta a névsor. A bíróság megállapította, hogy „...a szavazólapoknak a fönt ismertetett módon történt előállításából [...] az eljárás egyenesen abból a célból következett, hogy a választás ellenőrizhető legyen. Ezért sérült a 1886. XXII. törvény 46. paragrafusa által megkívánt titkossága lényegesen volt megsértve, ezért a választás megsemmisítettük.”³⁹ Ebben az esetben azonban nem az országos képviselő-választásokról volt szó, ahol nyílt volt a választás, hanem a titkos városi képviselő-választásról. A törvény értelmében előnyomtatásban szerepelt a szavazólapon a bizottsági tagok névsora, és a sorrend is számított, ugyanis a betelt helyek után utólag odaírt nevek nem vétettek számba. Tehát ha valaki az előre kinyomtatott nevek közé egyet vagy több nevet beírt, az utolsókra lényegében nem adott le szavazatot.

Bár az új választást 1913. május 9-ére kiírták, a városi képviselők és a bizottsági tisztviselők nem értettek egyet, mely bizottmányi tagok legyenek jelen az új választásokkor, ugyanis az 1912-es év végével a korábbi választmányi tagok mandátuma lejárt. Egyesek, köztük dr. Palinay Gyula, dr. Petrogalli Oszkár és dr. Trnovszky György úgy gondolták, hogy – mivel az 1912-ben megrendezett választások megsemmisítettek – csak az 1912-ben érvényes mandátummal rendelkező tisztviselőknek volt joga az újonnan kiírt, az 1912-es választásokat helyettesítő választásokat levezetni. Ezt azonban a választmány elnöke elutasította, és már az újonnan megválasztott tagokkal tartotta meg a választást. Ezek után több száz oldalnyi fellebbezés, elutasítás, panaszlevél, különböző jogszabályokra utaló és érvelő irat keletkezett, az ügy pedig egészen 1914-ig

³⁸ A választási csalásokat megelőzendően 1899-től az új miniszteri körrendelet (153. sz. iktatva) értelmében már elégtelen az összeíró bizottság két tagjának személyazonosságot igazoló munkája, a választó személyazonosságát ezentúl a városi tanács két megbízott tagja is ellenőrizte (1901-től két-két párt küldi emberét), továbbá a községekben pedig a bíró vagy helyettese a választás helyén záróráig voltak kötelesek a helyszínen tartózkodni.

³⁹ MVSR, ŠABB, MMBB. 445. A m. kir. Közigazgatási bíróság 1913. Április 16-i ülése. Másolat 1913. május 6. Alispáni hatóság kiadóhivatala. Beszercebánya.

elhúzódott. A panaszáradat a kúriához és a minisztériumhoz is felkerült, azonban végül a panaszosok vereségével zárult. A hatóságok (a központi választmány, a főispán, a helyi és magasabb bíróságok, a vármegyei közgyűlés és a minisztérium is) minden vádpontot egyenként, kissé homályosan indokolva, de elutasítottak.

Mivel ez az ügy nem az országos képviselő-választásokra vonatkozott, ezért annak a jogi érvelésének a bemutatását mellőzném. Azt azonban szinte az egész korszakról elmondható, hogy az alispán, a bizottsági elnökök és a kormány helyi képviselője, a főispán mindenkor rendkívüli szigorral érveltek a törvények betartása érdekében, azok pontos követésére minden évben felhívták az érintett feleket. A több mint tízezer oldalnyi választási irat áttekintése után, úgy vélem, hogy a törvények be nem tartásával, minősített választási csalással – a korszak legnagyobb részében – nem vádolható a helyi elit és a kormány képviselője.⁴⁰ Más kérdés a törvények, a választókerületek felállítása, azok aránytalansága és maga a többségi rendszerből adódó hiányosságok mérlegre tétele, ami mai szemmel nézve távolról sem tűnik igazságosnak és arányosnak. Erre hívják fel a figyelmet az újabb magyar és szlovák történezesek munkái is. Peter Soltész, Vörös László, Cieger András, valamint Pál Judit munkái is alátámasztják: A kezdetben, 1848-ban még előremutatónak számító cenzus törvényi keretei alapján véve a 20. század elejéig alig módosultak, és a némiképp eltérő gyakorlati megvalósítás végett is szinte sereghajtóvá váltak a korabeli Európához képest. A helyi, több évszázados öngazgatási hagyományokkal rendelkező vármegyei elit értelemszerűen saját hatalmi befolyásának kontinuitását tűzte ki célul. Ahogy teltek az évek, évtizedek, az államapparátus is csupán minimális mértékben javított a fönnulló törvényei kereteken. A korrupció konstans eleme volt a politikának, mivel az állam egészen az 1890-es évekig, a lakhatási és étkezési költségeket fedező napidíjon kívül fizetést nem biztosított a politikában részt vevőknek. Ez a tény lényegében hozzájárult ahhoz, hogy a hatalmon lévő elit pozíciója stabil maradjon. A rendszer mindvégig lényegében zárt maradt, gyakorlatilag nem tudtak betörni a politikába az ország legnagyobb számarányát kitevő rétegek, sem a nemzetiségiek, sem az iparban, illetve a mezőgazdaságban dolgozók.

A magyar politikai elit hozzáállását a választójog kiterjesztéséhez pedig alapvetően meghatározta az, hogy az adott politikai szereplő milyen vélt vagy valós veszélyeket kapcsolt a reformhoz. Ezeket a veszélyeket a nemzetiségi és szocialista választók tömeges megjelenésével kapcsolták össze, a jelentős jogkiterjesztést pedig az ország dezintegrációjától és a politika radikalizálódásától tartva utasították vissza.⁴¹ Az iratok tükrében úgy látom, hogy a helyi beszercebányai adminisztrációt csupán kisebb felelősség terheli ebben az ügyben, de azt hozzá kell tenni, hogy a dolgot

⁴⁰ Legalábbis ilyen irat értelemszerűen nem készült vagy nem maradt fent.

⁴¹ Pap 2022.

minden valószínűség szerint informálisan intézték, kezelték, aminek értelemszerűen nem maradt nyoma a hivatalos iratokban.

A választási iratok között megtalálhatjuk a Belügyminisztériumnak a megyéhez intézett utasításait is. Amíg a korszak elején Tóth Vilmos belügyminiszter köriratában úgy jellemezte az országgyűlési választásokat, hogy azok a legéletbevágóbb, legfontosabb alkotmányos jogok egyikét képezik, ami miatt természetes, hogy élénk érdeklődést és pártküzdelmet vonnak maguk után. „A nemzeti akarat e szabad nyilvánulása kívánja meg, hogy hazánk választóképességgel felruházott minden polgára e jogát szabadon, akadálytalanul s bármelyrészről nyomás nélkül érvényesíthesse. [...] A rendet betartani, nyugalmat fenntartani, azonban szükséges, és azon községi előjárók akik kötelességüket nem teljesítik, vagy »részrehajlólag intézkednének« – felfüggesztés és vizsgálat foganak ellenük.”⁴² Bő két évtizeddel később remerkei Kiss Pál főispán már egy egészen más hangvételű levelet kapott Bánffy Dezső miniszterelnöktől.⁴³ Ebben a miniszterelnök afelől érdeklődött, hogy mik az esélyek, illetve mit lehetne tenni a kormányzati megyékben a választás sikeréért: [...] „...vajjon a siker biztosítása a kerületbeli szabadelvűpárti képviselővel szemben, esetleg nem igényelne-e-s ha igen, úgy milyen – személyi változtatást.” A főispán válaszelevelében leírta, hogy Zólyom vármegyében két politikai párt létezett, bár akadt néhány nemzeti párti és függetlenségi érzelmű szavazó is, de őket úgy látta, hogy a két naggyal egy kalap alá nem lehetett venni. Az uralkodó két párt közül az erősebb a Szabadelvű volt, mert az egész magyar érzelmű értelmiség és a vármegyei földbirtokosok is az támogatták, és azok is ide voltak sorolhatók, akik a nemzeti vagy Függetlenségi Párt felé hajlottak. A másik párt a Néppárt volt. „A néppárt azonban a népben nagy támpontot talál, kb. $\frac{3}{4}$ az evangélikus lelkészek nemzetiségi érzelműek.” A főispán szerint a Néppárthoz kevés kivétellel minden katolikus lelkész csatlakozott, valamint ide sorolta a nemzetiségi érzelmű „kisiparosokat és pár kis értelmiségit”. Ezt követően megjegyezte, hogy a nép felkorbácsolt kedélye ellen, annak csillapítására sokat tehetne a megyés püspök, aki ki is fejezte nemtetszését, hogy paptársai a Néppárt mellett foglaltak állást.

Az 1896-os választások előkészületei során úgy tűnt, hogy a frissen alakult Néppárt a vármegye négy választókerületében jelöltet fog állítani. Ezt azonban a főispán nem tartotta lehetségesnek, mert a Néppárt kevesebb pénzzel rendelkezett, mint a Szabadelvű Párt. A főispán meghagyta a miniszterelnöknek, hogy „fontos, hogy a szabadelvű párt jelöltjei megyebeliek legyenek, mert a Z. vármegyének egyfajta sajátossága, hogy óckodik az idegentől, bárki is legyen az. [...] Besztercebánya és vidéke $\frac{3}{4}$ -e katolikus. Itt a vidéken úgyszólván intelligencia nincs. A nép örök időtől

⁴² MVSR, ŠABB, ZŽ. 20. Tóth Vilmos belügyminiszter 1872. április 20. 1316. sz. rendelete.

⁴³ MVSR, ŠABB, ZŽ. 2. 1896. május 30-án, Zólyom vm. főispánjának, Remerkei Kiss Pálnak küldött levele, és az arra készült válasz ui. kelt Július 7. „Képviselőválasztásokról állapotjelentés”, de csupán a piszkozata, ezért hiányos és alig olvasható, és egy további főispáni jelentés 1896. június 9-ről.

papjukat tekinti vezetőjének s tanácsadójának mindenben. [...] A besztercebányai vál. kerület jelenlegi képviselője Halassy Gyula biztos számíthat a sikerre. Még akkor is, ha a néppártnak ellenjelöltje lesz.”⁴⁴

Egy korábbi, a minisztériumból érkező leiratra írt válasz pizskozatában az alábbiakat olvashatjuk az 1895–96-os év erőviszonyairól:⁴⁵ „A vidék teljesen fel van tüzelve agitátorok által, de Besztercebányán a vármegye székhelyén (sic!) a püspöki káptalan és papnövendéki személyzet erkölcsi és szellemi erőt (fölé írva orgánumok) segítik (áthúzza) támogatják (javítgatás) [...] nyújtanak nekik [értsd, a néppártnak], a két első talán anyagilag is segíti őket. Ha rövid idő múlva történnek meg az orsz. képv. választások, egész heves harcz (áthúzgálva) várható, s ha a néppárt egy kis pénz felett is rendelkezik, kétes lehet a választások eredménye. Minden kerületben lesz néppárti jelölt.”

A minisztériumi közbeavatkozás a jelentések bekérésével azonban nem állt meg, hanem megszegte a korábbi liberális és a választásokat nem befolyásoló magatartást, melyet az apparátus minden tagjától korábban megkövetelt. A Miniszterelnökségről érkezett a „jön a sáska” című, politikai röpirattervezet, mellyel kapcsolatban kikérték a főispánok véleményét.⁴⁶ Kiss Pál főispán a megkeresésre úgy nyilatkozott, hogy véleménye szerint „a terjesztésnél feltétlenül szemelótt kell tartani, hogy hivatalos kinézetű beadványnak még csak látszata is elkerülhessék, mert ellenkező esetben a felterjesztés sikere könnyen megghiúsulhatna”.⁴⁷ A német, szerb, oláh és tót nyelven tervezett röpirat magyar verzóját a főispán elolvasta, majd feliratban így véleményezte: „A kormányzatomra bízott vármegye területén, hol különben a néppárt erősen dolgozik, a lakosság 95%-a tót ajkú fajbéli. Ahogy ismerem a népünknek eszejárását, felfogását, nevezett röpirat nem fog nagy hatást gyakorolni, mert túl komoly, (a nagy masszákra nem fog bírni vonzó erővel) csakis az intelligensebb része a lakosságnak lesz képes azt felfogni. [...] hála Isten, a legnagyobb része tót ajkú, tót fajbéli népünknek magyar érzelmű (aláhúzza) sőt igen jó hazafiak. De azért tény, hogy tótok, és ha a tótokat szidják azt a tótok magukat érzik ezáltal érintve: a magyar érzelmű tótokat e kifejezések sérteni fogják, a magyar elleneseket pedig megfogják erősíteni hazafiatlan hajlamukban.” Ezért a főispán a legtisztellettjesen kérte, hogy az általa említett, sértőnek vélt passzusokat mellőzzék a szövegből. Ezután a minisztérium abbéli kérdésére is felelt, hogy kiknek, milyen arányban és milyen nyelven küldjék ki röpiratokat. Besztercebányára Lazarovich Imre ügyvédnek 100 „tót”, 20 német és 10 magyar szövegűt, Zólyomba 150 „tót”, 10 magyar nyelvűt, Detvára 150 „tót” kért.

⁴⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. A főispán Remerkei Kiss Pál, 1896. július 7.-én kelt 374/95 sz. ceruzával írt pizskozata.

⁴⁵ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. A főispán Remerkei Kiss Pál, 1895. december 5.-én kelt, 1895. november 26.-án kelt 1511 sz. minisztériumi leiratának ceruzával írt 341/95 sz. pizskozata.

⁴⁶ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Miniszterelnöki leirat 1896. június 15.

⁴⁷ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. A főispán válaszána kelt 1896. június 19.

A vármegye ipari fejlődésének következtében a szociáldemokrata mozgalom is erősödni kezdett a nyolcvanas évek második felétől. A Szlovák Nemzeti Párt egyes korábbi szimpatizánsai – meglegelve annak 1884-es döntését a passzivitásba vonulásról –, főképp a szlovák politika katolikus szárnya, a politikai katolicizmust képviselő Néppárt felé orientálódott. A Néppárt pedig a nemzetiségi és szociális kérdést tömegmozgalommá szervezve próbálta megdönteni a Szabadelvű Párt helyi dominanciáját. 1896-ban Zólyomban is rendkívüli méreteket öltött a feszültség. Gyetván egy július 7-ei jelentés szerint Zsilinszky Mihály államtitkárt megtámadták, és kövekkel zúzták be a hivatalok ablakait. Egy további, mintegy tíz oldalas jelentésben pedig a Breznóbányán történt zavargásokról olvashatunk, Besztercebánya esetében azonban merőben más volt a helyzet, a városról szóló tudósítások többnyire egymondatosak csupán, és így szólnak: „Halassy Gyula [...] megválasztása biztosnak mondható.”

Ezen előkészületek és feszültségek ellenére az 1896-ban megtartott képviselő-választások Zólyom megyében a Néppárt teljes vereségével zárultak. Kiss Pál főispán a következő szavakkal számolt be a választásról: „A pánszláv-néppárt, mint az eredmény mutatja mindenütt kudarcot vallott daczára a nagyszabású izgatásnak. [...] A választásokra fel volt készülve és a nép (sic!) megakadályozta a [néppárt] választóinknak a választás helyén való megjelenését...”⁴⁸ A főispán ezt követően kiemelte azt is, hogy a választókerületekben sikerrel zárult a szavazás, egy „magyar érzelmű pap” segítségével még Breznóbányán is így történt. Fontos adalék lehet az a megjegyzés is, mely szerint „igen üdvös volt a katonaság jelenléte, mely mégis egy kicsit intimidálta a dühöngő őrzöngő pánszláv socialista csöcseléket”.⁴⁹ 1896-ban a megye központi választmánya mintegy 350 katonát rendelt a gyetvai, breznóbányai és slácsi körzetekbe. Az így kapott eredmények, ha csak Zólyom megyének az 1896-os eredményeit nézzük, szinte teljes egészében a kormánypártot erősítették.

Halassy Gyula hosszú betegeskedés után, annak terhe alatt 1898. december 14-én öngyilkosságot követett el. Az országgyűlés elnöke értesítette a város képviselő-testületét, mely erre a hírra a törvényben foglaltak szerint összeült, és a képviselők ajánlásai alapján, dr. Tilles Béla választmányi elnök vezetésével, január 4-én dr. Schmiedt Józsefet választotta meg országgyűlési képviselőnek. A képviselő-választás a kezdést követő fél óra után befejeződött, mivel a megnyitás után fél óráig nem ajánlott senki más jelöltet.⁵⁰ Halassy Gyula mintegy három évtizednyi képviselősége és jótékonyági tevékenysége meghatározó volt a város életében. Az 1898. december 30-án összeült képviselő-testület a 144-es számú határozat alapján hegyeshalmi Halassy Malvinnak címzett levelében mondott köszönetet a család bőkezű adományaiért. Felszólalásában

⁴⁸ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Főispáni jelentés, piszkozat. 1896. október 23.

⁴⁹ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Főispáni jelentés, piszkozat. 1896. október 23.

⁵⁰ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Választmányi ülés. 1899. január 4.

a polgármester elmondta, hogy Halassy Gyula az 1896-os képviselő-választáskor már 1500 Ft kötvényt adományozott a tervezett közkórház javára, sőt végrendeletileg ugyanarra a célra további 1500 forintot adományozott, valamint még „a koporsójára elhelyezendő koszorúk megváltási összege címén a rokonok által lefizetett 560 forintot is odaadományozta”.⁵¹ Nővére, Halassy Malvin pedig további 1440 forinttal egészítette ki az adományt, mely így elérte az 5000 forintot. A képviselő-testület ígéretet tett, hogy a jegyzőkönyvi köszönet mellett, amikor a közkórház építése megkezdődik, emléktáblán fognak megemlékezni a család önzetlenségéről.

A következő választásra 1901. október másodikán került sor, és a korszakban először két szabadelvű jelölt indult egymással szemben. Az egyik a Halassy Gyula halála után megválasztott dr. Schmiedt József volt, a másik pedig a korábbi központi választmányi elnök, dr. Tilles Béla. A szavazás 9 órától 15:20-ig megállás nélkül zajlott, a szavazók sorrendben érkezhettek, ám természetesen azok is szavazhattak, akik nem sorrendben jelelték meg. Mikor a szervezett szavazók elfogytak, a választmány elnöke további egy órán át várta a szavazókat, egészen 16:30-ig. Ezután végleg zárult a szavazás, majd a bizottsági tagok és a választmányi képviselők két-két bizalmi férfi előtt véglegesítették a szavazatokat. A választás során 705 érvényes szavazatot számláltak meg, melyek közül Schmiedt Józsefnek 401, míg Tilles Bélának 304 esett. 1905. január 26-án dr. Schmiedt József, korábbi képviselő ellen már nem indult ellenjelölt, így a korábban ismertetett, gyors lefolyású választásnak voltak tanúi a város szavazópolgárai. 1906. május 2-án viszont a Függetlenségi Párthoz tartozó, korábban a központi választmány tagja, Petrogalli Oszkár lett az országgyűlési képviselő, még hozzá egyhangúlag lett megválasztva.⁵²

Az 1910-es választás jegyzőkönyvét sajnálatos módon nem találtam meg a besztercebányai levéltárban. Pedig 1910-ben báró Serényi Béla munkapárti jelöltnek függetlenségi kihívója is akadt. Serényi 749 szavazat közül 424 szavazatot szerezve győzött. Az utolsó besztercebányai választás 1917. június 17-én lezajlott, amire Serényi miniszteri kinevezése miatt került sor. Ekkor ismét egyhangú választást tartottak, ugyanis a Nemzeti Munkapárt színeiben induló Kürthy Lajos nyugalmazott főispánt választották meg képviselőnek.⁵³

A választásokat áttekintve tehát megállapítható, hogy Besztercebányát nem jellemezték ugyan a jelentős választási összecsapások, a rendkívüli alkalomnak számító többjelöltes választások során azonban több, a választási eljárást érintő pontosításra és szigorításra is szükség volt. 1901-ben arról rendelkeztek, hogy az egyes pártok szimpatizánsainak csoportostul ugyan, tíz-tíz szavazatonként váltakozva kellett szavazniuk.

⁵¹ MVSR, ŠABB, MMBB. 357. Választmányi ülés. 1898. december 30.

⁵² MVSR, ŠABB, MMBB. 8. Választmányi ülés jegyzőkönyve. 1906. május 3

⁵³ MVSR, ŠABB, MMBB. 8. Választmányi ülés jegyzőkönyve. 1917. július 19.

Így elkerülték azt, hogy az egyik pártnak egyoldalúan kelljen hosszadalmasan várakoznia. Ezzel minkét, egyébként szabadelvű csoport egyetértett, és ezt kívánta a rendfenntartás érdeke is. Azt, hogy mely szimpatizánsok kezdhetik a szavazást, sorshúzással döntötték el.⁵⁴ A szavazás nyilvánosan élő szóval oly módon történt, hogy feljegyezték a szavazó nevét, szavazatát és települési illetőségét. 1904-ben meghatározták, hogy a választás helyén a választókon, a választási küldöttség tagjain, a hatósági személyeken és a rend fenntartása érdekében kiküldött közegeken kívül más nem tartózkodhatott., illetve kikötötték, hogy a választóknak a választások helyszínére fegyverrel vagy bottal nem volt szabad megérkeznie. 1906-tól egy új listán, név szerint jegyezték fel a korábbi névjegyzékből kihagyottakat – majd az összeíró küldöttség ezen döntését a központi választmány is ellenőrizte, hogy a törvény értelmében jóváhagyja (mármost a kihagyást).

A választójogi reform előkészületeinek keretében az 1900-as évek elején több statisztikai kimutatást készítettek a városban, melyekből több ellentmondás kiderült. 1904-ben például Besztercebánya II. választókerületében 13 személy más községben is rendelkezett választójoggal, míg az elsőben 9 ilyen főt találtak. A tényleges szolgálatban lévő katonák és csendőrök kivételével minden 20 évnél idősebb, helybeli honos polgári férfiről készült választói adatlap. Ezek alapján megállapítható, hogy Besztercebánya két választókerületében 939, illetve 820 választókorú férfit találtak, akik közül 317, illetve 344 fő került a választói névjegyzékbe.⁵⁵ Ez az arány 37,58%, ha azonban az egyéb községekben választójoggal bírók felét leszámoljuk, 36,38%-ra, a szavazati joggal nem bíró nőket is számba véve pedig 18%-ra csökken. Összességében véve a kerület 16.591 fős lakosságára számítva – a gyermekekkel együtt – csupán 4%-os arányt állapíthatunk meg 1905-1906-ban. Ez pedig az országos mértéknél is alacsonyabb választási reprezentációt jelent.

Az 1910-es évekre a választásokat további „adminisztráció” követte, ugyanis ekkor már rendszeres rendőrségi jelentések születtek a képviselőjelölti gyűlésekről. A dokumentumok leírták, melyik pártnak hol, melyik szállóban, vendéglátóhelyen vagy közfürdőben volt a képviselőjelölti gyűlése, ahol egyébként „mindegyik alkalommal igen sokan vettek részt, munkát adtak a rendőrségnek, azonban csoportosulásban s kisebb tüntetéseken kívül egyéb rendellenességek elő nem fordultak”.⁵⁶

Besztercebánya, Zólyom vármegyével egyetemben a korszak egészében tehát a kormánypárt fontos bázisa maradt. A város választásait nem jellemezték heves politikai küzdelmek. A vármegyében is csupán az 1896-os év tekinthető kiemelten

⁵⁴ MVSR, ŠABB, MMBB. 8. Választmányi bizottsági ülés 1901. október 2.

⁵⁵ MVSR, ŠABB, MMBB. 403. 1904. adatok

⁵⁶ MVSR, ŠABB, MMBB. 435. Rendőrségi jelentés 1911.

mozgalmasnak.⁵⁷ A fentebb ismertetett mozgalmak ellenére, ha csak Zólyom megyének az 1896-os eredményeit nézzük, azok rávilágítanak a választási rendszer árnyoldalaira. A korabeli statisztikák az egyjelöltes választás esetében a választókerület összes lehetséges szavazatát (a választók létszáma) megszorozták az adott párt tényleges szavazatainak országos arányával, és az így kapott számot az egyedül indult jelölt pártjának országos összesítéséhez számolták, és a pártra leadott szavazatként jelenítették meg. A választási rendszer tehát valóban nem tükrözte kellőképpen az erőviszonyokat, ám az a nézet is hibás, hogy az adott időszakban csak kisebbségi–nemzeti élű, politikai ellentétekről beszéljünk a választásokon. A kis számú szlovák nemzeti mozgalom és a felső-magyarországi, nyelvén szlovák, gondolkodásmódjában magyar kis- és középnemesség kapcsolata jóval összetettebb volt annál, minthogy egyszerű politikai-nemzeti szembenállásként írjuk csupán le. Ehhez ráadásul társult az is, hogy legjobb esetben is csak két-három lehetséges jelölt közül lehetett választani, és lokális szinten rendkívül nagy jelentősége volt a jelölt személyének. A fentebb ismertetett rendszer és példák alapján elmondható, hogy a „kisebbik rossz”, az ellenszavazat vagy a nem választás épp olyan behatárolt lehetőségek voltak, amelyek kimeríthetik a szavazói kényszerpálya fogalmát. A nemzetiségi kérdés tehát nem volt meghatározó a választások során, az arra való reflektálás is elsősorban a központi hatalom által megfogalmazott elvárások következtében történt meg. A gyorsan magyarosodó, de teljesen magyarrá nem váló városban a politika nyelve mindvégig megosztott volt. Ezt is bizonyítják a választási falragaszok, melyek a korszak elején még alapvetően szlovák nyelvűek voltak, a magyar nyelvűek aránya folyamatosan nőtt ugyan, de csak 1911-re egyenlítődtött ki a két nyelv használata.

FORRÁSOK

- MVSR, ŠABB, MMBB, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, Magistrát mesta Banská Bystrica. Fasc. 8, 9, 10, 20, 23, 26, 30, 31, 34, 37, 38, 144, 105, 150, 155, 191, 218, 285, 357, 403, 435, 445, 875, 906. [Besztercebányai Levéltár. Városi Magisztrátus.]
- MVSR, ŠABB, ZŽ, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠABB), Zvolenská Župa Fasc. 2, 20. [Besztercebányai Levéltár. Zólyom, megye.]
- OSZK, Országos Széchenyi Könyvtár, Mikrofilmtár, FM3/752, *Besztercebánya és Vidéke* 1888-1916.

⁵⁷A Zólyom megyei tömegeket inkább a szekularizációellenes jelszavakkal, illetve annak hátszelével, némi nemzetiségi éllel próbálta mozgósítani a Néppárt.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ballabás Dániel – Pap József – Pál Judit 2020: *Képviselek és főrendek a dualizmus kori Magyarországon II. Az országgyűlés tagjainak archontológiája*. Eger.
- Cieger András 2021: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában I. A képviselőház (1865–1918)*. Budapest.
- Cieger András 2011: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországn*. Napvilág Kiadó Kft. Budapest.
- Ivan Halász 2011: *Uhorsko a podoby Slovenskej identity v dlhom 19. storočí. [Magyarország és a szlovák identitás formái a hosszú 19. században]* Kalligram, Pozsony 2011.
- Tóth-Barbalics Veronika 2021: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában II. A főrendiház (1865–1918)*. Budapest.
- Pál, Judit, és Vlad Vasile Popovici. „The Parliamentary Elite from Eastern Hungary and Transylvania (1867–1918). A Generation-Based Approach”. In *Generationen in Der Geschichte Des Langen 20. Jahrhunderts – Methodisch-Theoretische Reflexionen*, szerkesztette Fasora Lukáš, Hiebl Ewald, és Popelka Petr Mitteleuropäische Historische Perspektiven/ Central European Historical Perspectives; I. (Münster: LIT Verlag, 2017), 55–75. <https://m2.mtmt.hu/api/publication/3311923>.
- Pap József 2022: A nemzetiségek képviselete a dualizmus kori magyar parlamentben. 29. In: Nemzetiségi parlamenti képviselet. Szerk.: Bárdi Nándor és Gyurcsik István.
- Pap József 2014: Počet obyvateľov a etnické pomery Zvolenskej župy v zrkadle štatistických údajov. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 16. 38–54. [A Zólyom megyei lakosság száma és etnikai viszonyai a statisztikai adatok alapján] <http://oaji.net/articles/2014/629-1394954853.pdf>,
- Šoltés, Peter 2019: *Prvé slovenské elity? Slovenskí úradníci v prvých dvoch rokoch neoabsolutizmu [Első szlovák elitek? Szlovák hivatalnokok a neoabszolutizmus első két évében]* 282–333. In: Adam Hudek – Peter Šoltés et al.: *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. Storočí. Kontinuity a diskontinuity, [Elit és kontraelit Szlovákiában a 19. és 20. században. Kontinuitás és diszkontinuitás]* Veda, Bratislava.
- Šoltés, Peter 2015: *Kortešačky: Volby na uhorský spôsob / [Korteskedés: Választások magyarországi módra]* 214–246. In: Peter Šoltés; László Vörös a kol.: *Korupcia [Korrupció]* Veda, Bratislava.
- Šoltés, Peter 2018: Aby voľby pri triezvosti a poriadnosti a všetkých hádok prebehli, čo predtým nebývalo : keď pri voľbách tieklo víno a krv [Hogy a választások józanul, rendesen és mindenféle veszekedés nélkül lefolyjanak, ami ezelőtt nem volt szokványos: Mikor a választásoknál bor és vér folyt.] In: Peter Šoltés. *História zadnými dverami : nezvyčajné príbehy zo slovenských a svetových dejín [A történelem hátsó ajtó mögött: Szokatlan történetek a szlovák és világtörténelemből]* Premedia, Bratislava.

Bóna László: Egy kormánypárti bástya Zólyom vármegyében

Vörös, Ladislav 2019: Neželaná elita: Samo Czambel, aktivista na pomedzí dvoch národných ideológií. [Nemkívánt elit. Czambel Samo, aktivista a két nemzeti ideológia mezdéjén] 453–481. In: Adam Hudek – Peter Šoltés et al.: *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. Storočí. Kontinuity a diskontinuity*, [*Elit és kontraelit Szlovákiában a 19. és 20. században. Kontinuitás és diszkontinuitás*] Veda, Bratislava.